

Poruchy osobnosti

Viktor Pacholík

pacholik@ped.muni.cz

Obecně k poruchám osobnosti

- Patologicky zvýrazněné některé rysy osobnosti
  - Emoce a nálady
  - Pudy
  - Vůle...
- Začátek už v dětství a adolescenci
- Přetrvávají celý život
- Diagnostika
  - Obtížné odlišení od situačních projevů
  - Dlouhodobé potíže
  - Komplexní změny
    - Myšlení, vnímání, prožívání, morálka...
  - Častá návaznost na jiné poruchy (*psychotické poruchy aj.*)

F60.0 – 8 Poruchy osobnosti

F60.0 Paranoidní osobnost

- Podezíravost, nedůvěra, žárlivost
- Kverulantsví
- Vztahovačnost (*citlivost na urážky, nezdary*)
- Zášť vůči „nepřátelům“

PARANOIDNÍ PORUCHA OSOBNOSTI

Kognitivní schémata	Vývojové aspekty	Obranné mechanismy
<p>Jádrové přesvědčení: Jsem zranitelný, svět je zkažené místo, a když nebudu opatrný, zničí mě</p> <p>Rozvinuté strategie: Ostražitost, nedůvěřivost, podezíravost</p> <p>Nedostatečně rozvinuté strategie: Důvěra, přijetí, přiblížení, smysl pro humor</p>	<p>Během raného vývoje bývá vážně narušen pocit, že dítě může nějak ovlivnit své okolí. Prostředí bývá kritizující, nevypočitatelné, rozmarné a věčně nespokojené. Dítě potřebuje v kontaktu být stále ve střehu, aby zachytilo i nejmenší náznak, jak se vztah bude dále vyvíjet. K paranoidní struktuře patří nezvladatelná úzkost a vina- často přenášená z mateřské postavy. Podíl zde má i sociální učení, často je v primární rodině svět prezentován jako ohrožující a zneužívající, případně cizí a nehodný důvěry. Základní polaritou paranoidní osobnosti je pocit vlastní zranitelnosti a pocit všemocného světa. Agresivní a destruktivní prožitky jsou odděleny a projikovány na okolí, s nímž se pak ale subjekt nemůže identifikovat.</p>	<p>V obranných mechanismech dominuje projekce. Její kvalita závisí na úrovni osobnostní organizace. Při zralejší „neurotické“ úrovni se jedná o dokonalou projekci, při méně zralé, „hraniční“ úrovni jde o projektivní identifikaci.</p>

F60.0 – 8 Poruchy osobnosti

F60.1 Schizoidní osobnost

- Neschopnost vytvářet soc. vztahy
- Oploštělá emotivita
- Uzavřenost do vlastního světa
- Obtížná adaptace na běžné situace

SCHIZOIDNÍ PORUCHA OSOBNOSTI

Kognitivní schémata	Vývojové aspekty	Obranné mechanismy
<p>Jádrové přesvědčení: Jsem zranitelný a druzí jsou zlí</p> <p>Rozvinuté strategie: Autonomie</p> <p>Nedostatečně rozvinuté strategie: Vzájemnost, intimita</p>	<p>Rodinné prostředí může být emočně chudé i přehnaně stimulující. Schizoidní jedinci jsou velmi senzitivní a primární vztahový konflikt probíhá mezi přiblížením a vzdálením. Základní strach je z rozplynutí identity v blízkém vztahu a bezpečí je nalezeno v odstupu a izolaci. Zkušenost s blízkým vztahem a intimitou je ohrožující, jedinec byl buď zahrnut podněty a zažíval chaos, nebo v něm blízkost vyvolala stud a pocity inkompetence. Projev emocí znamená nebezpečí příliš velké blízkosti. Reálné emoce jsou ohrožující a proto jsou zažívány odosobněně, odděleně od skutečných vztahů.</p>	<p>Patognomickým obranným mechanismem je stažení do vnitřního světa imaginace. Často se objevuje projekce, introjekce a intelektualizace. Z „nezralých“ obranných mechanismů se můžeme setkat s idealizací a devalvací. Reaktivní formace, obrácení proti sobě a vytěsnění se objevují zřídka. Štěpení a projektivní identifikace jsou projevem vážné dekompenzace nebo hovoří proti této diagnóze</p>

F60.1 – 8 Poruchy osobnosti

F60.2 Disociální osobnost

- Sociopatická, antisociální
- Odmítá soc. normy
- Nezájem o práva druhých
- Chybí empatie, pocit viny
- Racionalizace
- Kriminalita
(nefunguje zkušenost, trest)

DISOCIÁLNÍ PORUCHA OSOBNOSTI

Kognitivní schémata	Vývojové aspekty	Obranné mechanismy
<p>Jádrové přesvědčení: Jsem zranitelný, pokud nebudu silnější a chytřejší než ostatní</p> <p>Rozvinuté strategie: Bojovnost, expanzivita, využívání druhých</p> <p>Nedostatečně rozvinuté strategie: Empatie, sociální citlivost, schopnost zakoušet vinu, schopnost odložit uspokojení</p>	<p>Předpokládá se již konstitučně vyšší míra agresivity a nízká frustrační tolerance. Prostředí je neempatické, násilné a zneužívající. Zpočátku se emoce pohybují v polaritách úzkost, pokoření – vztek, závist, což vede k vývoji směrem k malignímu narcismu. Jedinec nemá možnost zformovat superego a systém sociálních hodnot, energie je směřována k pudovému uspokojení, čemuž slouží i povrchní vztahy. Jediným příkladem hodnoty je síla, emoce jsou známkou slabosti. Zlomovým obdobím bývá okamžik, kdy se disociální jedinci prosadí a „podmaní“ si své okolí. Disociálních žen je méně zřejmě proto, že jsou dříve konfrontovány s fyzickými limity, dívky jsou slabší a zranitelnější než chlapci. Další zlom někdy přichází ve středním věku, kdy se zdá, jako by disociální jedinci „vyhořeli“ a změnili se ve spořádané občany. Na tom se pravděpodobně podílejí hormonální změny a také snížení fyzické kondice, prodloužení reaktivity a zřejmě i zdravotní problémy připomínající blízkost smrti a omezenost lidské existence.</p>	<p>Hlavním obranným mechanismem je onnipotentní kontrola, disociální osobnosti nemají potřebu reciprocity ve vztahu, měřítkem hodnoty ostatních je užitek, který mohou poskytnout. Pro defektní superego je svět vnímán egocentricky. Projektivní identifikace je zde nejen obranným mechanismem, ale při neschopnosti vyjádření emocí také jediným způsobem, jak umožnit ostatním poznat, co cítí – tedy tím, že v nich tento pocit vyvolají. Dalšími obrannými mechanismy jsou primitivní závist a devalvace.</p>

F60.1 – 8 Poruchy osobnosti

F60.3 Emočně nestabilní os.

- Afektivní a impulzivní jednání
(bez ohledu na následky)
  - Nízká schopnost plánování dopředu
- Nestabilní zájmy, vztahy...
- Výbuchy násilí

F60.1 – 8 Poruchy osobnosti

F60.4 Histrionská osobnost

- Teatrálnost, dramatičnost, přehrávání
- Snaha být atraktivní pro druhé
- Poutání pozornosti i za cenu ostudy
- Bájná lhavost

HISTRIONSKÁ PORUCHA OSOBNOSTI

Kognitivní schémata	Vývojové aspekty	Obranné mechanismy
<p>Jádrové přesvědčení: Sám o sobě jsem méně než druzí, pokud je zaujmu, budou mne obdivovat</p> <p>Rozvinuté strategie: Předvádění se, dramati-zace, necílená reaktivita</p> <p>Nedostatečně rozvinuté strategie: Vzajem-nost, kontrola, systematicklost, stabilita</p>	<p>K základnímu narušení dochází v oidipském období (4–5 let), v němž je opouštěna identita dítěte a získávána identita chlapce či dívky, potažmo muže a ženy. Dítě je na nevědomé úrovni pudově přitahováno k rodiči opačného pohlaví a rivalizuje s rodičem stejného pohlaví. Přítomné nevědomé incestní a nenávislné tendence jsou prožívány jako úzkost (kastroční – přítomna u obou pohlaví). Řešením oidipského konfliktu je identifikace s rodičem stejného pohlaví (přijetí dané sexuální role). U dívek je tato fáze komplikovanější a vulnerabilnější, protože nejprve opouštějí identifikaci s matkou a rivalizují s ní o otcovskou postavu, pak se ale s matkou opět identifikují. K narušení dochází u chlapců např. jsou-li jejich mužské (falické) výkony zesměšňovány a bagatelizovány (symbolická kastrace). U dívek pak, pokud se nemohou identifikovat se svou nedostatečně ženskou matkou, nebo pokud se musí vzdát sexuality, aby si udržely zájem otce i péči matky. Výsledkem je, že sexuální role není internalizována, je povrchní a křečovitá. Ženy působí vyzývavě a karikovaně, muži nešikovně předvádějí své „chlapáctví“.</p>	<p>Hluboká a trvalá kastroční úzkost a pochybnost o vlastní, na pohlavní roli vázané, kompetenci je zvládnána zralými obrannými mechanismy. Nejdůležitější je vytěsnění, kdy jsou zúzkostňující obsahy „zapomenuty“, ale v nevědomé úrovni jsou přítomny a ovlivňují chování cestou agování, dále sexualizace a regrese, disociace a projekce. Jako obrana proti depresi slouží upoutávání pozornosti, mělká a přehnaná afektivita a dramatizace. V sexuální roli dochází k rivalizaci, ohrožující jedinci jsou fantazijně zbavováni mužských či ženských atributů a tím opět symbolicky kastrováni. Stereotyp a strnulost vyvolává úzkost, histrionská porucha má potřebu změny a akce. Přítomnost nezralých obran, jako je štěpení, a projektivní identifikace hovoří proti této diagnóze.</p>

F60.1 – 8 Poruchy osobnosti

F60.5 Anankastická osobnost

- Pocit ohrožení a pochybnosti o sobě
  - Perfekcionismus, puntičkářství
  - Kontrolování sebe a své práce
  - Důraz na pracovní výkony
  - Až přehnané plánování
- Obtížné zvládnání změn
- Často obsese a kompulze

ANANKASTICKÁ PORUCHA OSOBNOSTI

Kognitivní schémata	Vývojové aspekty	Obranné mechanismy
<p>Jádrové přesvědčení: Když se svět ponechá bez kontroly, skončí to katastrofou. Na ostatní nelze spoléhat.</p> <p>Rozvinuté strategie: Kontrola, odpovědnost, systematičnost</p> <p>Nedostatečně rozvinuté strategie: Spontánnost, flexibilita, delegace odpovědnosti, tolerance</p>	<p>Klíčovým momentem ve vývoji směrem k anankastické osobnosti je nadměrný a věku neúměrný tlak na socializaci. Rodiči je vyžadováno ovládání a dodržování pravidel, ačkoli na to dítě není dostatečně zralé. Běžně se hovoří o anální fixaci anankastických osobností, což odráží skutečnost, že v dětství byli nuceni k ovládání stolice dříve, než fyziologicky dozrává inervace m. sphincteris ani ext. Stálá přítomnost kontroly, posouzení a odpovědnosti vede k nadměrnému vývoji superega. Vzniklý prožitek selhávání v něčem, co je mimo možnost kontroly, způsobuje jednak nejistotu a ambivalenci, ale také agresivní impulsy. V hloubi duše je pocit nemilovaného, špinavého a chybujícího dítěte a adaptační reakcí je snaha o maximální kontrolu emocí a chování a odčinění selhání před kritizujícím superegem.</p>	<p>Patognomickými obrannými mechanismy anankastických osobností jsou izolace afektu a odčinění. Izolace afektu znamená úplné oddělení kognitivní a emoční složky prožívání, zralejšími obrannými mechanismy s podobnou funkcí jsou racionalizace, moralizace a intelektualizace. Odčinění je obvykle podkladem kompulzivních činností, které mají usmířit superego. Častým obranným mechanismem při prožívání agresivních impulsů, je také reaktivní formace a přesunutí.</p>

F60.1 – 8 Poruchy osobnosti

F60.6 Vyhýbavá (anxiózní) os.

- Neustálé obavy, napětí
  - Vyhýbavé chování
- Pocity méněcennosti
- Citlivost na kritiku, odmítnutí

ÚZKOSTNÁ (VYHÝBAVÁ) PORUCHA OSOBNOSTI

Kognitivní schémata	Vývojové aspekty	Obranné mechanismy
<p>Jádrové přesvědčení: Jsem nešikovný, nevyznám se a lidé mne odmítnou</p> <p>Rozvinuté strategie: Vyhýbání se agresivitě, senzitivita k potřebám ostatních, vstřícnost</p> <p>Nedostatečně rozvinuté strategie: Tolerance ke kritice, asertivita a sebedůvěra, iniciativnost</p>	<p>Kritickým vývojovým obdobím pro tuto poruchu osobnosti je znovusbližovací fáze, období okolo druhého roku života, kdy dítě po fázi praktizování a bouřlivém rozvoji motoriky a dovedností narazí na své fyzické limity. K dalšímu rozvoji potřebuje pomoc matky a začíná být opatrné. Dostane-li matka strach, že se dítě přestalo vyvíjet, a neposkytne mu dostatečnou podporu, než v sobě objeví stabilitu, zůstane v něm přesvědčení, že bude přijato jen za předpokladu, že bude bez problémů, bez nároků, nezatěžující. Prožívá separační úzkost, stud a depresi z možné ztráty vztahu, pokud by projevilo své slabé stránky. Aby nedošlo ke ztrátě vztahu, potřebuje potlačit své nároky, sobectví, musí se umět omezit. Mají vyvinuté způsoby sebeutěšení (self-soothing), aby nebyli odkázáni na okolí. Takové osobnosti jsou předvídavé a empatické, dovedou se podřídit disciplíně a obětovat pro druhé. Vztahy však nejsou vzájemné, pouštějí se raději do problémů jiných, aby nemuseli prožívat ty své.</p>	<p>Nejvýraznějším obranným mechanismem bývá introjekce, přijetí hodnocení a postojů zvenčí bez plné identifikace. Ztrácející se vztah tak bývá zachován v podobě vnitřní reprezentace, byť s převahou negativních komponent. Ke zvládnutí úzkosti – zejména separační – bývá užíváno obrácení proti sobě, což umožňuje získání pocitu kontroly. Přesunutí afektu, event. izolace afektu umožňují ovládnutí agresivních impulsů a vyhýbání se konfliktům. Důležitým mechanismem je idealizace ve vztazích, které vyhýbavá osobnost potřebuje chránit.</p>

F60.1 – 8 Poruchy osobnosti

F60.7 Závislá osobnost

- Potřeba pečovat o druhé a být opečovávaný
  - Submisivní chování, podlézání
  - Obavy z opuštění druhým člověkem
  - Vyžaduje ujišťování, záruky přízně druhého
- Pesimismus, obavy z opuštění blízkou osobou

ZÁVISLÁ PORUCHA OSOBNOSTI

Kognitivní schémata	Vývojové aspekty	Obranné mechanismy
<p>Jádrové přesvědčení: Jsem bezmocný, druzí se o mne musejí postarat</p> <p>Rozvinuté strategie: Vazba, vyhledání pomoci</p> <p>Nedostatečně rozvinuté strategie: Soběstačnost, rozhodnost, odpovědnost</p>	<p>K základnímu vývojovému narušení dochází ve velmi raném období, v symbiotické fázi – tedy ve věku 3–6 měsíců. Některé teorie hovoří o konstitučně nízké úrovni agresivity, nejsou však všeobecně přijímány. Pro symbiotickou fázi je charakteristická úplná závislost na okolí, které není vnímáno odděleně od vlastní identity. Za „normálních“ okolností nevyhnutelná frustrace a nepohodlí vedou dítě k potřebě snést odklad uspokojení a oddělit vlastní prožívání a okolí (separace) a najít svůj způsob interakce s okolím (individuace). U závislé poruchy k tomu nedochází, okolí pokládají za jakési „rozšíření“ sebe. Dalším přesvědčením je, že pokud by došlo k separaci (což je svým způsobem agresivní akt stanovení hranice), vedlo by to k zániku sebe i onoho připoutaného okolí. Agresivní impulzy ovšem nejsou zpracovávány zralým způsobem, neboť vývoj byl narušen příliš brzy.</p>	<p>Patognomickým obranným mechanismem bývá reaktivní výtvar, závislé chování má v sobě přítomnu i nevědomou agresivní komponentu – jakési skryté vynucování péče a ochrany. Objevuje se idealizace, okolí je vnímáno jako onnipotentní a vstřícné. Splitting a projektivní identifikace je způsobem oddělení se od vlastních negativních prožitků tím, že jsou nevědomě vyvolány v druhých.</p>

Děkuji za pozornost.

---

pacholik@ped.muni.cz